

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Figyeljünk oda egymásra

Az inter- és multikulturális paradigma

Az 1994-es kiadású *Idegen szavak és kifejezések szótárában* (Akadémiai Kiadó, Budapest) még nincs benne sem az *interkulturális*, sem a *multikulturális* címszó. A híres Webster szótár második kiadásában is csak az *intercultural* található meg (Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language, Simon and Schuster, New York, 1955/1983). Az adatok önmagukért beszélnek, és világosan utalnak arra, hol, mikor jelentkezett vagy nem jelentkezett a probléma tudatosan, illetve mennyire elhanyagolta ezt az égető kérdést a Magyar Köztársaság társadalma a legutóbbi időkben.

Ezzel ellentétben Magyarországon 1918 előtt, de még utána is például a magyar pénz soknyelvű felirata is jelezte, hogy a magyar archiregnum multikulturális birodalom volt. És ez nem új fejlemény, hiszen több bizonyíték van arra, hogy az Árpád-ház által megteremtett *mogyeri uruság* - mai kiejtéssel *Magyarország* 896-tól multikulturális volt, akárcsak előtte politikai mintaképe, a hun birodalom a Kárpát-medencében. Az pedig, hogy 896 és 1918 között mennyire ilyen volt az ország, vitathatatlan, mert történeti adatok ezrei igazolják.

Először is meg kell határoznunk az *interkulturális* és a *multikulturális* fogalmát. Multikulturális az, amikor egyszerűen rögzül a tudatban és a társadalomban, hogy több kultúra létezik a világban, illetve világunkban. Ez beláthatatlanul ősi tapasztalat, de úgy, hogy kezdetben csak az volt ember, aki a törzshöz tartozott, még ha állattól származtatták is magukat, mint az Árpád-ház magát a turultól. A többi, törzsön kívüli összes élőlény, ember, állat és növény, nem ember. Erre utalnak azok az elnevezések, amelyekkel az egyes nyelvek, illetve törzsek illetik magukat, azaz a törzshöz tartozó neve *ember*, a magyar nyelvben mind az *ember*, mind a *magyar* szavunk. Részben ezért van az, hogy a törzsek, népek neve más az adott törzsben, népben, és más a kívülállóknál, illetve más nyelvekben. Például vengri, hungarus, türk stb. a magyarok elnevezése más népeknél.

Az az alapmagatartás, hogy csak az az ember, aki a törzshöz tartozik, olyan ősi és olyan erős, hogy még az európai kultúra bölcsőjében, az ókori görögöknél a nem görög az barbár, és hogy még ma is előfordul népeknél, nemzetállamoknál, hogy pusztán a népcsoporthoz tartozókat tekintik embernek a mindennapi társadalmi gyakorlatban, a kívülállót nem. Tehát más erkölcsöt, más szokásokat, sőt más törvényeket követnek még parlamentáris úton meghozott törvényeikben is az adott köztársaságban lakó más népekkel szemben, mint saját magukkal szemben. Adott

esetben például a *ne ölj* parancsa nem vonatkozik, vagy nem olyan kizárólagosan vonatkozik a másik etnikumra, mint a sajátira. Kisebb mértékben, de széles körben érvényesül ez a magatartás még ma is a nemzetközi jogban és kereskedelemben. Ilyenek a vízumkényszer, a vámok, a letelepedési korlátozások stb. Vagyis a „törzsön” kívül álló csupán másodrendű állampolgár. Ezek a tények ismételtén a magatartás olyan nagymértékű ősiségére utalnak, hogy már-már genetikai törvényre gyanakszunk, amely még az állatvilág törzsfelődésében is végigkövethető, például a területvédelmi ösztön a „krokodilok” kifejlődése óta és attól fölfelé az emlősökig, főemlősökig, köztük az emberig bezárólag. Amíg például sok állatnál a szagjelzés az elsődleges jel a hovatartozás megállapításában, addig az embernél a kultúra. De hogy mennyire él még az ősi szagjelzés is, arra utal a magyar szólás: „Még a szagát sem bírom”. Az újabb kutatások igazolják, hogy etnikumok között, sőt etnikumon belül a férfi-női kapcsolatban - tudattalanul - mennyire döntő a szagjelzés. A kölni, a parfüm, a dezodor elterjedése a XX. századi multikulturális viszonyokban becsapó jel. Erre a becsapásra a felek túl késő jönnek rá, tudatosan a legtöbbször soha, csak egyszerűen kezdik nem szívlelni egymást, a házasság pedig tönkre megy. Mindez arra figyelmeztet, hogy a multikulturalitás nehézségeit életveszélyes felületesen kezelni. Életveszélyes valamiféle hurraóptimizmussal, néhány, az iskolákban ingyenesen szétosztott, úgymond felvilágosító könyvvel megoldani próbálni, mint azt a szabadosság bajnokai harcos mozgalom teszi. Ezen mozgalmak épp az ellenkező hatást érik el, mint amit szándékolnak. Fölerősítik a már halványulni kezdő „a törzsön kívüli nem ember” ősi beállítódást. Olyanok ezek a mozgalmak, mint az oltás, amely az immunrendszert megerősíti, és így képtelen lesz befogadni a másik fehérjét. Ez az emberi szervezetet megvédi a pusztulástól, de a társadalomban a multikulturalitást teszi elfogadhatatlanná. Ezen analógia alapján a nacionalizmust a nacionalizmus-ellenesség növeli leginkább a mai társadalmakban, az intoleranciát pedig a harcos, erőszakos toleranciahirdető mozgalmak. Ha túlságosan ragaszkodunk az analógiához, akkor az utóbbiak jót tesznek az intoleranciának és az unikulturalitásnak. Kétségtelen azonban, hogy jót tesznek a társadalomnak.

A Webster szótár alapján interkulturális: „1. Két vagy több különböző kultúra vagy etnikai csoport közötti...” Tehát az interkulturális felfogható a multikulturális fejlődési fokának, amikor is érintkeznek és hatnak egymásra a különböző kultúrák, nemcsak léteznek egymás mellett.

A világos meghatározáson túl gondosan szét kell választanunk a kultúrát és a nyelvet. A köztudatban, és sajnos a politikusok tudatában is, a kultúra a nyelvhez kötődik. Ez nagyon felületes megközelítés. Közhely például, hogy a neolitikum kultúrája számtalan nyelvhez kötődött, és ismét csak átugorva a jelenbe, 1992 óta a délszláv háborúk szörnyűségei bizonyítják, és még ezek a véres bizonyítékok sem elegek a nagyhatalmak vezetőinek, hogy ostoba és felületes nézeteiket földadják, mondom: feketén-fehéren bizonyítják, hogy a csaknem azonos szerb-horvát nyelv mögött három kultúra áll, egy muzulmán, egy latin keresztény és egy keleti keresztény kultúra. Ezek a népek sohasem éltek igazán együtt, 500-1 500 éve,

mióta ezeken a földrajzi területeken kialakultak kultúráik. Csak a kézenfekvő és meglehetősen nagy kulturális különbségeket semmibe vevő otromba nyugati politika és a helyi, kicsi, de buta és erőszakos értelmiség volt az, amelyik a kulturális különbségekből és szöges ellentétekből természetellenesen, mesterségesen és rövidlátóan összeeskábálta a millió ártatlan emberi életet semmibe vevő délszláv tákolmányát. A még csak nyelvrokonságban sem álló magyar és horvát nyelv mögötti kultúra viszont csaknem azonos. Hasonlóan történt ez egyedi esetekben is. Lechner Ödön édesanyja született osztrák nő volt, fiához mégis magyarul írta leveleit. Miután ezek magánlevelek, ki van zárva valamiféle politikai beállítódás. Azért volt ez lehetséges, mert bár a német és a magyar sem rokoníthatók, de az osztrák és a magyar kultúra bizony annál inkább.

Szent István király *Intelmeinek* egyes soraiban található az első írott inter- és multikulturális pedagógia és első inter- és multikulturális társadalomelmélet. Ezt idézem a főiskola küldetésnyilatkozatának szabad fordításából: „A főiskola katolikus, vagyis *egyetemes* és magyar, mégpedig szétválaszthatatlanul és összekeverhetetlenül. A főiskolának ez az arculata az *Intelmekben* gyökerezik, mely szerint a beszűkült egfyéleség *gyenge és erőtlen*, mert önző és önhitt, a sokféleség *egysége* viszont *gazdagít, felemel és elrettenti* a gyökértelent a *pökhendiségtől*. Ismét átugorva majd egy évezredet, a XX. században Babits idézettel folytatom: *A legszentebb kapocs a nemzet, de a főiskolán az igazság is csak katolikus lehet: azaz egyetemes érvényű, minden fajokon és századokon felül álló.*”

Ez a hagyomány olyan erős volt, hogy egészen biztos, jóval Szent István előtti, csak ő kereszténnyé alakította és írásba öntötte. Pilgrim passai püspök ugyanis 974-ben VII. Benedek pápához írt levelében így jellemzi Taksony, illetőleg Géza fejedelem uralkodásának magyar, inter- és multikulturális társadalmi és politikai légkörét: „Mert maguk a magyarok ámbár még egy részük a pogányság bilincseiben van, a mindenható Isten kegyelmének munkája által senkinek alattvalóik közül nem tiltják a megkeresztelkedést, sem a papokat nem gátolják, hogy bárhova menjenek. Hanem oly egyetértők a pogányok a keresztényekkel, és oly barátságosan vannak egymással, hogy beteljesedni látszik Ézsaiás jóvendölése: A farkas és a bárány együtt legel, az oroszlán szénát eszik”. Az inter- és multikulturális társadalomelmélet és pedagógia keresztény teológiai alapjait - a Pilgrim püspök által idézett ószövetségi próféción túl - egyrészt az Apostolok cselekedeteinek pünkösdi nyelvcsodájában, illetve az ecclesia catholica megalakulásában kereshetjük - „mi pártusok, - médek, elamiták, Mezopotámia, Judea, Kappadócía, Pontus, Ázsia, Frigia, Pamfília, Egyiptom és Libia cirenei körzetének lakói, mi római zarándokok, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok: halljuk, hogy a mi nyelvünkön hirdetik Isten csodás tetteit„ (Ap. csel. 2, 9-11), - másrészt Pál apostol fellépésében és egyetemes igehirdetésében található: „Itt már nincs görög vagy zsidó, körülmetélt vagy körülmetéletlen, barbár vagy szittyá, rabszolga vagy szabad, hanem minden és mindenben Krisztus” (Kol. 3,11). A Pál apostoli hagyományt emelte középpontba

később az ágostoni és az anzelmi lelkiség, illetve a pütkösdi hagyományt terjesztette ki időben nursiai Szent Benedek (*480 - —547), aki nem véletlenül lett Európa védőszentje. A bencés szerzeteseknek teljesen mindegy volt, milyen nyelven beszéltek az emberek ott, ahol ők letelepedtek. Megtanulták mindegyik otthonuk (monostoruk) nyelvét minden országban. Ugyanakkor ők viszont egy nyelven beszéltek szellemiségükkel egész Európában, Monte Cassinon és Pannonhalmán egyaránt. Ennek a századok során egyre halványuló, és a XX. századra tömegesen kivesző toleranciának, amely ugyanakkor nem mismásoló vagy cinikusan közömbös, egyedülálló és határozott képviselője volt Szent Benedek életrajzírója, Nagy Szent Gergely pápa is (*540 - —604). A hittérítésben első helyre tette az emberséget. Papjait intette a nem keresztény felfogás méltánylására és a bölcs szintézisre. A megtért angolszászoknak engedélyezte a korábbi pogány szokások folytatását is. A terracinai zsinagógát pedig visszaadatta a zsidóknak. Arra utasította a keresztényeket, hogy a más kultúrájúakhoz beszédük és viselkedésük legyen „szelíd”, „jószágos” és „barátságos”. Így hívják őket „az örömhír szépséges hitére”, „nem erőszakkal és kényszerrel” (Peter Manns nyomán). Ennek a hagyománynak az újjáélesztésére és a mai körülményekhez szabott megélése ma háború és béke kérdése.

Ez a kettős, magyar és keresztény hagyomány „interferenciája”, találkozásuk kölcsönhatása olyan erőssé vált, hogy egészen 1948-ig tartotta magát a maga teljességében és meglehetősen sértetlenül néhány helyen, például Pécsen. Ez a város - a mából visszanézve - egy kis minta EU volt.

„Pécs egyszerre volt püspöki város a székesegyházzal és az alatta meghúzódó Káptalan-sorral, egyetemi város a Szent Mór kollégiummal és felsőoktatási intézményeivel, diákváros változatos középiskolai kínálattal, messziről bejáró, sokféle nemzetiségű diákkal, akik otthonról sok színt, szép nyelvet hoztak be a városba. Pécs egyszerre volt mezőgazdasági központ, bányaváros, gyárváros és jelentős kulturális központ, színházzal, zenekarokkal stb. A Ferenciek utcájában bosnyák, a Király utcában olasz fagyaltot, Izsáktól festéket, Kohn Katicától rövidárut, és minden boltban az árun kívül információt is vásárolhattunk.

Pécs arculatának hű tükrö a piactér, mondhatnánk *Forum Sopianum* volt. Már önmagában az sokat mond, hogy a piactér egyik sarkából látszott Gázi Kászim pasa dzsámija, egyik oldalról a zsinagóga arányos épülete, másik oldalról Kossuth Lajos szobra zárta le, az egész pedig Majláth püspökről nevezték el. Ha a *tüke* vásárolni jött ide - mert így hívták azokat a pécsi polgárokat, akiknek már a nagyapja is Pécsen született - és egy kicsit is adott magára, az árusokat azok nyelvén szólította. Így azután kisgyerekként nagyon élveztem, hogy a rácok, sokacok, bunyevácok, beások és svábok hányféle módon is értetik meg magukat egymással, de ha magyarra fordult a szó, akkor is ízesen beszéltek a magyart mint - ki tudja milyen - ősi, ázsiai és kelet-európai *lingua francát*. Édesanyám például - legnagyobb csodálatomra - a svábokkal nem az otthon nálunk olyan szigorúan vett *hochdeutschul*, hanem az általam alig értett hímesházi svábul alkudott.

Pécs sok más várossal ellentétben mint a szivacs, úgy szívta magába az idegeneket: Egy cipszer bányásznak sose kellett éreznie, hogy őt jöttmentnek nézik. A francia születésű nyelvtanár, az olasz csellista, az Alföldről származó tót mézeskalácsos büszke pécsiként élhette le életét.

Aki nem hiszi, tegyen sétát a pécsi temetőben" (Csébfalvi Károly).

A Webster szótár alapján az *interkulturális* meghatározása még: „2. A mezőgazdaságban a. jelenti, amikor egyik növényt úgy termeljük, hogy egy másik növény sorai közé vetjük...” Valaha ilyen volt nálunk a babtermelés, a kukorica közé vetették, fölfutott a kukoricára, a kukorica alatt pedig virított a tök, gazdaságossá téve a termelést anélkül, hogy egymást veszélyeztették volna a növények, nem is szólva az ebben a művelt vadonban megbúvó vadnyulakról, fácánokról, borzokról. A közvetlenül és általánosan tapasztalt eredmény lett a társadalomnak az olcsó bab. Ilyesfajta interkulturalitás jellemezte évszázadokon át a magyar kultúrát és benne Pécsset, ennek az interkulturalitásnak talán utolsó aranyágacskáját. A XX. század második felében a gépesített kukoricatermesztés a kiiktatta többek között az említett mezőgazdasági interkulturalitást, és az egykor népeledel bab drága, ritka étellé vált, a tökmagolaj ára úgyszintén az egekig nőtt, párhuzamosan az évszázados magyar társadalmi interkulturalitás rohamos csökkenésével, itt-ott kiveszésével.

Végül a Webster szótár alapján interkulturális meghatározása még: „...2. ...b. olyan művelésmódra vonatkozik, amelyben az egyes növények közt fellazítjuk a talajt kézi kapával, vagy géppel.”

Ez ma a pedagógia egyik új, tudatosítandó és kidolgozandó feladata. Fellazítani a görcsöket a különböző kultúrák, azaz szokások, gondolkodásmódok között, anélkül, hogy őket magukat kikapálnánk, azaz amitől éppen görcsölnek, nehogy elkövessük. Az inter- és multikulturális nevelés szinte azonos az ökológiai gondolkodásmódra és viselkedésre való neveléssel. A természet egyensúlyában a természet arra törekszik, hogy a széncinke tiszta cinke maradjon, és minden élőlény az maradjon, ami, miközben az éghajlattól és földrajzi viszonyoktól függően az élők együtt élnek. Nem kell a magyarnak németté válni, sem orosz, sem amerikai az inter- és multikulturális világban, hanem a kultúrák együttélése válják (öko)logikussá, vagyis az élők, illetve kultúrák okos egymáskísérésévé (ahogy ezt a zsámbéki főiskola küldetésnyilatkozata megfogalmazta).

Mindeközben a nevelésnek ügyelnie kell arra, hogy olyan mélységű megművelésre van szükség, amely, egyes részeiben több millió éves beidegződést kell fellazítani. Ebben a neveléstudománynak és a nevelésnek támaszkodnia kell a különféle szaktudományok eredményeire. Ezekről a szaktudományokról, amelyre támaszkodnunk kell, az egyes előadásokban lesz szó. Szükség van tehát nemcsak a szemiotikai és nyelvészeti megalapozásra, nemcsak arra a pszichológiára és szociológiára, amelyeket nyitó előadásomban követtem. Nemcsak a magyar és nemcsak az európai társadalomnak, amelyek bennünket elsősorban érdekelnek, hanem a világ minden társadalmának komoly, átgondolt, különböző mélységű és

minőségű művelésre lesz szüksége az elkövetkezendő években, sőt - az említett ősiség miatt - az elkövetkező évszázadokban. Mind a keresztényeknek, mind a nem keresztényeknek életbevágóan megszívlelendő a keresztény teológia kezdettől fogva sarkalatos józansága, amely mintha a többször hangsúlyozott genetikai és társadalmi ősiségre volna tekintettel. A keresztény teológiai paradigmában ugyanis az inter- és multikulturalitás úgy szerepel, mint örökösen elérendő eszmény és állandó, fel nem adható törekvés, amely a köztünk lévő „istenországban” alakul, de a kiteljesedett „istenországban” teljeseedik ki maga is, nem pedig gyorsan, belátható időn belül tökéletesen kivitelezhető állapot. Ez utóbbi utopisztikus, mint már utaltam rá, és éppen az ellenkező irányba hat.

Összefoglalva a mondottakat, a multi- és interkulturalitásra nevelést jellemeznie kell annak, ami következménye is ennek a nevelésnek a társadalomban. Azaz:

- ne utopisztikus elméletekben tobzódjon, hanem legyen józan, amely józanság következménye, hogy az ideált szem előtt tartva ugyan, de mindig az elérhetőre törekszik, és ezzel állandóságot, kiszámíthatóságot és biztonságot, egy szóval stabilitást teremt a társadalomban és az egyénben,
- legyen tekintettel az adott körülményekre, történeti időre, földrajzi helyre, nyelvre, minden egyes kulturális részletre stb., vegye figyelembe a szaktudományok minél teljesebb sorának minél több eredményét, vagyis legyen rugalmas és hajlékony, és így teremtsen a társadalomban is rugalmas és hajlékony magatartást,
- legyen gyakorlatias, mint ezt ez a konferencia is megcélozta, ne merüljön ki értelmiségi szószátyárkodásban, tudóskodó szájtépésben, hanem tevékeny és cselekvő tényezőként munkálkodjék a társadalomban.

Előadás, *Interkulturális pedagógia - etnikumközi kommunikáció*, Nemzetközi tudományos konferencia, Zsámbék, 1998. november 19-20. (OM felsőoktatási normatív kutatástámogatás)